

BULLETIN

Oudheidkundig Cultuurhisto-
risch Genootschap Landgraaf

Maart 1993

nr. 1

9de Jaargang.

MONUMENTEN

Een monument is behalve in de betekenis van een gedenkteken het tastbaar overblijfsel van vroegere cultuur, kunst, nijverheid of wetenschap bepaald uit een oogpunt van conservering.

Als we rondlopen binnen onze gemeente Landgraaf dan valt op dat er in Schaesberg en Nieuwenhagen vrijwel niets is overgebleven. In Schaesberg is onder meer het schepenhuis aan de Hoofdstraat zonder meer verdwenen omdat het in de weg stond. Beter is het in Ubach over Worms en Rimborg is zelfs een beschermd dorpsgezicht.

Het kasteel Schaesberg was in 1890 nog vrijwel intact, alhoewel het toen al sedert decennia vrijwel niet bewoond werd. Het was volgens de nu nog bestaande tekeningen een juweel. Nu is er niets meer over dan een treurige ruïne. De dichter Werumeus Buning beschrijft het nog in de dertiger jaren. Toen was het kasteel al in verval, alleen de U-vormige boerenhoeve met mooie poort zag er nog gaaf uit.

De poort is ingestort in het begin van de zestiger jaren en kort daarop heeft de boer die er woonde het gebouw verlaten. De boerderij was toen eigendom van de gemeente Heerlen en de kasteelruïne was van de gemeente Schaesberg. Kort daarop kwamen de bulldozers en ruimden de boerderij op waarbij een groot deel van de oude stenen verdwenen en als bakstenen weer gebruikt zijn bij de bouw van de villa van Melchior in Lanaken (België). Het kasteel eigendom van de gemeente Landgraaf, die het volgens de verhalen voor een symbolisch bedrag van f.1.-- gekocht zou hebben van de Oranje Nassau-mijnen met daaraan verbonden de voorwaarde dat het kasteel niet herbouwd zou mogen worden omdat anders de mijnschade nog door de Oranje Nassau vergoed

zou moeten worden.

Men ziet hoe in de zestiger jaren de politiek over ons cultuurbezit waakte.

De Kakertshof, al in 1381 genoemd in de leenregisters van het Leenhof van Valkenburg, en helaas nooit onder monumentenzorg geplaatst, waarschijnlijk omdat er al te veel aan veranderd was. De huidige boerderij dateert uit de 18de eeuw en is in 1991 vrijwel geheel afgebroken. Alleen het huis uit 1856 is blijven staan. Op de plaats van de boerderij zijn vele woningen en appartementen verschenen. Het is waarschijnlijk heel knus wonen maar heeft behalve de vorm niets meer met de oude Kakertshof te maken. De muren zijn allen afgebroken en het dakskelet is, voor zover nog aanwezig naar Ubach over Worms verhuisd waar het mogelijk bij een voorkomende restauratie nog gebruikt zal kunnen worden.

In Schaesberg is niet veel meer aan monumenten over. Alleen het kasteel Strijthagen met de nabij gelegen boerderij is gerestaureerd.

Helaas heeft het kasteel tot op heden geen duidelijke functie. Het staat er en is niet in gebruik.

Men moet niet vergeten dat in het kader van de Monumenten Inventarisatie Project (M.I.P.) uit de periode 1850 tot 1940 zo'n 165.000 gebouwen en 650 gebieden van bijzondere waarde worden geïnventariseerd in Nederland waar naar schatting 10% tot monument worden verklaard. Misschien dat dat nog wat monumenten in Landgraaf oplevert. Ik denk daarbij zeker ook aan de oorspronkelijke mijnwerkerswoningen waarvan een aantal in de gemeente Heerlen op de grens met de gemeente Landgraaf heel aardig gerestaureerd zijn.

In de N.R.C. van 5 febr. 1993 wordt uitvoerig ingegaan op alle aspecten van de monumentenzorg.

De zorg van monumenten heeft zich in Nederland en zeker ook in Limburg, de goede uitzonderingen daargelaten zoals b.v. het Stokstraatkwartier in Maastricht, altijd afgespeeld in een klimaat van onverschilligheid. Het verleden wordt vaak hinderlijk ervaren door architecten, projectontwikkelaars en door politici. Soms wordt ook alleen de buitenkant gerestaureerd. Men spreekt dan van façade restauratie waarbij alleen de vorm is blijven bestaan. En dat is toch een soort van vervalsing. Zeker we leven in een wereld waar de regel geldt "van het stof tot het stof", hetgeen betekent dat alles op den duur tot het stof zal wederkeren. Dat neemt echter niet weg dat we

ons cultuurbezit zo goed mogelijk moeten blijven beheren.

Hoe moet het gaan in Nederland met zijn 60.000 monumenten en zijn beschermde stads- en dorpsgezichten. Volgens het huidige tijdsbeeld zal monumentenzorg de z.g. economische dynamiek niet in de weg mogen staan en dat is niet alleen jammer maar ook onaanvaardbaar. Het totale monumentenbudget op de begroting van het ministerie van W.V.C. is tussen 1980 en 1993 gedaald van 226 tot 129 miljoen met een prognose voor 1996 van 96 miljoen.

De nieuwe monumentenwet van 1988 heeft de belangrijkste verantwoordelijkheden op de gemeenten overgedragen. Zij moeten beslissen over de plaatsing op de monumentenlijst, zij moeten de prioriteiten leggen bij het toekennen van subsidies.. Subsidies zullen mogelijk in de eerste plaats gaan over gemeentelijke objecten en dan zullen particulieren het nakijken hebben.

Het monumentenbewustzijn drijft in Nederland voor het grootste deel op particulieren.

Behalve de restauratie is het onderhoud van monumenten van groot belang en dat is vaak het ondergeschoven kind. Het is ook een stuk minder spectaculair dan restauratie.

Ieder gemeentebestuur is aan zijn burgers verplicht in de monumentenzorg een visie te ontwikkelen. Doen zij dat niet, dan is de toekomst verval en vervalsing. Onze heenkundevereniging heeft in de aanwijzing en instandhouding van monumenten een duidelijke taak. Er is in de gemeente Landgraaf een ambtenaar aangesteld die zich bezig houdt met de inventarisatie van ons cultuurbezit. Maar dat is natuurlijk niet voldoende. Er moet een gemeentelijke commissie in Landgraaf komen die zich met deze inventarisatie gaat bezighouden en in die commissie moeten natuurlijk alleen maar mensen zitten met een hoog zedelijk besef voor culturele waarden. Uiteindelijk moet natuurlijk B & W, alsmede de gemeenteraad de beslissingen nemen. Maar de gemeentelijke monumentencommissie moet de voorstellen doen. Wij als heenkundevereniging zijn natuurlijk gaarne bereid ons voor deze taak in te zetten.

O.S.Kuy1.

GYMNASTIEK

Hoe en waar werd gymnastiek uitgevonden?

In vorige uitgaven van ons Bulletin werden het beugelen en het kegelen als oude sporten bekeken. Na deze balsporten willen we de gymnastiek als sport bekijken welke hier naast voetballen en wielrennen beoefend wordt.

Nu wordt in Landgraaf de gymnastiek in diverse verenigingen bedreven. Als eerste noemen we Olympia uit Nieuwenhagen, opgericht in 1907.

De huidige beoefening is beduidend meer gespecialiseerd dan voorheen. Was het oorspronkelijk de bedoeling het maken van lichaamsbewegingen welke buiten het alledaagse vielen om zo te komen tot een sterke en geoefende body. Liefst moest men aan zijn lopen en uitstraling kunnen zien dat iemand deze sport bedreef.

Tegenwoordig is sport opgedeeld in een X aantal disciplines om te komen tot de top in het gekozen onderdeel. Soms wordt naast de nodige training de medische wetenschap er bij gehaald om tot een grotere prestatie te komen.

Gaan we terug naar de oorsprong, dan moet men de Duitse pedagoog Johan Friedrich Ludwich Christoph Jahn (geb. in Lanz op 11 aug. 1778 en overleden te Freiburg 16 okt 1852) zien als eerste oprichter van een "Turnverein"

De vrije oefening als voorbeeld.

Volgens het vroegste voorbeeld van het Berlijns opvoedings en opleidings instituut, ingesteld door Keurvorst Friedrich I (1705) werd de jonge adel naast het staatsbestuur eveneens het exerceren, ruitrij, vechtsport en dansen bijgebracht. Zelfs biljarten werd later een onderdeel.

Dit instituut werd in 1765 door de "école militaire" Friedrich II vervangen, waaruit de latere kadettenschool aan de Breitenstrasse is overgebleven. In deze Berlijnse "leibesübungen" zag men wel iets want de gymnasia bestede er eveneens de nodige aandacht aan. Dit zeer zeker tot opvoeding van het uit de hand lopende jeugd-gedrag in de vorm van drank en tabak gebruik.

Pruisen in het begin 19de eeuw.
 Rond 1800 leefde ca. 80 % der Pruisische bevolking op en van de landbouw (al dan niet afhankelijk van de Leenheren) Tijdens de bezetting door Frankrijk onder Napoleon Bonaparte (1806) kwam er een einde aan deze hegemonie en begonnen de Pruisische reformen ondanks de tegenstand van de Adel en Hofkringen.

Deze Napoleontische heerschappij ontwikkelde zich later in een patriotische bevrijdingsbeweging die uiteindelijk aan Frankrijks nederlaag ten grondslag ligt.

Turnvater Jahn.

In dit nationaal bewustzijn zag Jahn de mogelijkheid om voor het brede volk te streven naar een gezonde geest in een gezond lichaam. Deze Turnvater Jahn begon na de Franse overwinning op Pruisen (1806) een actie tot verheffing van het vernederde Duitse volk. Hij trachtte de Duitse jeugd via lichaamsbeweging en oefeningen op nationalistische wijze sterk te maken tegen de opkomende buitenlandse invloeden. Om te komen tot een algemene deelname aan zijn oefeningen begon Jahn in het park "Haserheide" te Berlijn met het trimmen voor iedereen.

Zijn opvoedingsideaal orienteerde zich aan het Franse "galant homme" volgens een wetenschappelijke opleiding en aristokratische levenswijze.

Waren voorheen al deze buitenoefeningen slechts voor de adel of kadetten weggelegd, nu verzamelde Jahn op woensdag en zaterdagmiddag de jeugdigen om naast onderwijs hen tevens bezig te houden met sport en spel.

Was oorspronkelijk stormloop, roverspel en zaklopen aan de orde, later ontwikkelde het zich tevens in zwemmen, touwklimmen, kogelstoten, enz. Later werden door Jahn de toestellen paard en brug ontwikkeld. Om de kosten te dekken van materiaal en toestel werd van de deelnemers een kleine vergoeding gevraagd, dit als voorloper op het verenigingswezen en contributie. Minder bedeeden mochten op kosten van anderen eveneens meedoen met de "ledenmarken" die uitgegeven werden (donatie).

Jahn gaf er de voorkeur aan dat zij die meededen aan zijn oefenstof gelijk gekleed waren in een grijs lin-

nen jasje en broek van soepele, goedkope, buitenlandse stof zodat het voor zowel rijk als arm mogelijk was dit aan te schaffen.

Tijdens zijn oefenmiddagen werd zondermeer verboden het gebruik van allerlei snoep of genotmiddelen zoals tabak of jenever. De enige voeding op de gymnastiekplaats mocht bestaan uit brood, zout en helder bronwater.

Het op en afmarcheren gold reeds als oefenstof in het gaan, lopen, springen, gooien en dragen, welke als kostenloze oefeningen overal te bezigen waren. Naast Jahn waren diverse persoonlijkheden gecharmeerd in het zich snel uitbreiden van deze tak van sport en spel beweging. In 1816 verscheen reeds het eerste boekje over de Deutsche Turnkunst en het inrichten van een gymplaats met toestellen.

Zeer zeker aan de Generaaldirecteur en dichter Johan J.W. Bonemann heeft Jahn te danken dat zijn beweging rond 1814 stilzwijgend geduld werd en zelfs in geringe mate gesubsidieerd. Wat Jahn niet voorzag was dat politieke infiltranten gebruik maakten van zijn goede opvoedingsmethoden. Verschillende organisaties met andere bedoelingen zoals een "Lezend en schietgezelschap", de "Reimerrscher kreis" en de "Fechtboden gesellschaft" veelal bestaande uit studenten, werden lid.

Ook de landelijke organisatie van patriotische groeperingen genaamd de "Tugendbund" (ca 80 verenigingen) in Pruisen werden lid.

Men begon reeds te denken aan een Olympische discipline voor gymnastiek in de vorm van: worstelen, ver- en hoogspringen, lopen, klimmen en gewichtsheffen.

De medische wetenschap e.a. zagen een gevaar en liepen door de Berlijnse Professor Wadzeck, in het "Berinischer Wöchendblatt für gebildeten Bürger und denkende Landmann" in 1817 een medisch bericht opnemen over de waarde en onwaarde van het turnen. De volgende argumenten meende Wadzeck in zijn praktijk te hebben waargenomen o.a. hart en vaat ziektes, vormingen, hersen en ruggemerg beschadegingen met zwakzinnigheid ten gevolge en lichamelijke misvormingen.

Verontrust liet de Pruisische regering door Medizinalrat Ludwig E. von Koenen een onderzoek doen in juni 1817. In september 1817 komt reeds een tegenbericht onder de titel:

"Leben und turnen, turnen und leben, waarin het gehele medische rapport van Wadzeck wordt afgewezen. Voor de gymnsport veel gevaarlijker zijnde voornoemde infiltranten bewegingen die tijdens het octoberfeest 1817 overgingen tot het openlijk "Boekverbranden van onduitse boeken" op 18 oct. De regeringen van Pruisen, Oostenrijk en van andere staten zagen hierin een ophanden zijnde uitbreiding der Teutonomie. De werkzaamheden van Jahn met zijn propagandisten E.M.Ardt en J.G.Fichte in het organiseren van turnfeesten werden langzamerhand als staatsgevaarlijk ingeschat. Alle ondeugden werden nu de turner aangerekend. Toen nu een student, tevens gymnast, Karl Sand de Russische afgezant August von Kotzebue in Mannheim (1819) doodstak, was de maat vol. Uit voorzorg laat men de Haserheide sluiten en geen oefeningen meer toe en verbiedt verdere toegang tot de toestellen. Maar de drang naar de gymnsport evenals de samscholing blijft. Een steeds sterker wordende "demagogen" vervolging resulteert in de opsluiting van Jahn op 14 juli 1819, met een veroordeling van twee jaar vestingstraf.

De Turnsperre duurde van 1820 tot 1842.

Eerst later zouden de nationaal socialistischen zich op zijn extreem nationalistische ideeën beroepen. Als voorvechter tot de Turnsport in algemene zin en ontwerper van rekstok en brug als sporttoestel heeft men in Berlijn in het park Haserheide een standbeeld opgericht. Dit met eveneens een eigen geschiedenis. Voor de ontwikkeling van het Rhönrad als voornamelijk Duits toestel en ontwikkeld in 1925 door Otto Flick staat een monument te Schönau in het Rhön gebied.

De beoefening van de gymnsport in Limburg en vooral in onze streek ging eveneens niet van een leien dak. Dit mede door invloed van kerk en overheid.

Deze perikelen behoren echter tot het verleden.

Geraadplaagd:

Winkler Prins
Berliner Forum 6/86
H.B. Die Rhön.

H.Rade.

DE STEENHOUWER.

Hoewel verspreid, Nochtans bereid.

De steenen worden vast behouwen,
Om 't machtig huis medo op te bouwen;
Gelyk des Heeren Jezus work,
De steenen, hier en daar gelegten,
Bereid, en vlyt, en schijft ter dogen,
Tot opstal van zyn eeuw'go kerk.

DE STEENZAAGER.

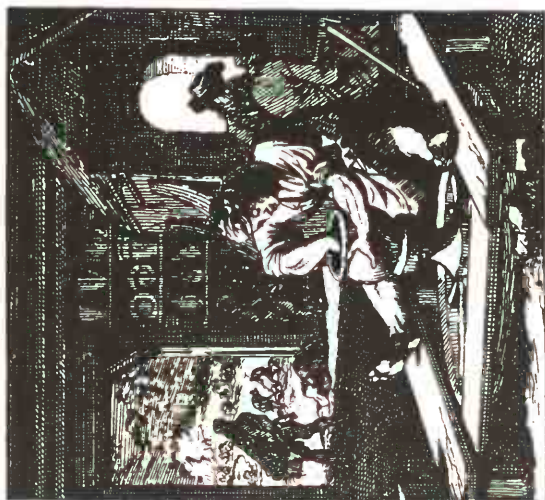
Al met 'er tyd Aan 't end der strydt.

Patienswerk, gestadig aan,
Komt eind'lyk noch wel eens gedaan:
o Zwaare steen van 's levens tyden!
De dag en nacht haalt heen en webr,
Do zang des tyds zinkt standig nebr,
Tot dat zich ziel en lichaam scheiden.

DE POTTEBAKKER.

*Draag in uw vat van aarde
Een schat van meerder waarde.*

Het aarde vat, van leem gemaakt,
Gaat heen en weer, om dienst te geeven,

Zo lange tot het stukken raakt:

Gelyk het brosse mens'lyk 'loven,

Een aarde vat, naar 't zien'lyk deel,

Is 't anders wel, de breuk word heel.

10

DE TICHELAAR.

De godsdiensst maakt ons vry. Van Satans slaaverny.

Gelyk als Izr'el van te voeren

Den tichel bouwde in dienstbaarheid,

Zo word de mens ook slaafs gebooren:

En wurmt in 't leem van deezen tyd:

Maar al die 't lust dien word van Gode

Genade en vryheid aangebooden.

SCHAESBERG tijdens de Belg. opstand.

De Belgische opstand (1830-1839) kwam niet uit de lucht vallen. Vooral het gevolg van het verschil in opvattingen tussen Noord en Zuid bleef het Limburgse toch grotendeels buiten de onmiddellijke aanleiding tot een scheuring.

Wanneer in 1830 de Belgen een nieuwe staat oprichten, voegen de Limburgse gemeenten, met uitzondering van Maastricht, waar een Nederlands garnizoen lag, zich bijna vanzelfsprekend bij de Belgische staat.

Limburg nam als Belgische provincie deel aan het congres dat nog in november 1830 in Brussel besloot tot de onafhankelijkheid van België.

De Schaesbergse burgemeester van Lommessen van Strijthagen sluit zich enthousiast met zijn gemeente bij de opstand aan. Na de onderhandelingen over de voorwaarden in 1831, waarbij de Hollanders een verdeling van Limburg en Luxemburg niet accepteren, vraagt de Belgische regering een eed van trouw van de notabelen. Alle notabelen uit de gemeente, op onderwijzer Consten na, verklaren zich eind augustus trouw aan de Belgische regering en koning.

Intussen zijn begin augustus de Hollanders tot de aanval overgegaan met hun roemruchte tiendaagse veldtocht.

Pastoor Bursgens, van 1821 tot 1865 pastoor in Schaesberg, ontkomt niet aan de stellingname en legt als voorzitter van het Burgerlijk Armenbestuur de eed van trouw eveneens af.

De problemen die dit soort eden voor zijn voorgangers tijdens de Franse overheersing hadden betekend, zullen hem beslist door het hoofd zijn geschoten.

De dorpelingen zullen nauwelijks verrast zijn geweest door de zoveelste wisseling van regime in nog geen vijftig jaar tijd.

De historische verbondenheid met de Zuidelijke Nederlanden was evident. Er kan in geen geval worden gesproken van bereidheid tot vechten om de band met het Noord-Nederlandse Koninkrijk te behouden. De priesters hielden zich meestal op de vlakte. Zo weten we van Paredis, de latere Bisschop van Roermond, toen nog pastoor aldaar, dat hij geen Te Deum zong op de verjaardag van koning Willem I, maar evenmin op die van de Belgische koning Leopold I.

De priesters die zich onder de Hollandse Willem nog

bezig hielden met het organiseren van zoveel mogelijk missen en gebedsdiensten en katechismus geven voor de lagere school, kregen bij de nieuwe Belgische grondwet van 1831 de mogelijkheid om veel vrijer op te treden dan voorheen. Met name de kans om godsdienstige verenigingen op te richten grepen ze aan om hun mensen in groepsverband bijeen te brengen tot verdieping van hun geloofskennis en beleving / tot aktivering van sociale /en akties. Pastoor Bursgens richtte zo in 1837 de Aloysius vereniging op; ongehuwde jongens en mannen, die de hemel droegen in de processie. Dat was uiteraard niet hun enige bezigheid. Ook deze vereniging heeft het uitgehouden tot in de vijftiger jaren van de twintigste eeuw en is toen geruisloos uitgestorven.

Ten lange leste accepteerde koning Willem I in 1839 de splitsing van Limburg en Luxemburg, zoals voorgesteld door de grote mogendheden.

Voor ons gebied betekende dat een opnieuw opnemen in de Noord-Nederlandse staat. Een ontwikkeling waarmee veel Limburgers zich geenszins konden verenigen.

Er kwamen vele protesten o.a. van het Schaesbergse gemeentebestuur en 118 ingezetenen, maar er was geen ontkomen aan.

Er volgden verstandigerwijs geen vergeldingsmaatregelen van de Nederlandse regering.

F.G.W.J.Rongen

Bron: Geloven in Schaesberg, een beknopt overzicht van de geschiedenis van Schaesberg en vooral van zijn kerkgemeenschap 1700-1975 door kapl. Fr.J.M.Wiertz.

SCHOENEN

Wij ontvingen van een onzer leden onderstaand artikel
Hij las het in INFO uit midden Limburg.

Al in de oudste tijden heeft de mens zijn voeten en zijn voetzool beschermd tegen hitte en kou. In een warm klimaat is het de sandaal die gedragen werd, een plank met een knop tussen de eerste en tweede teen. In enkele andere landen is het een rieten zool met een vlechtwerk van riet over de voet. In Midden Amerika neemt men de gelooide huid van buffels wat rondom de voet wordt vastgemaakt.

In een koud klimaat draagt men de opank. Dit gelooide leer werd om de voet gevouwen en met riemen rondom de voet en been vastgemaakt. Het voordeel van de opank is dat men de voet en het been kan verwarmen door deze te bekleden met huidenvellen. Heden ten dage kan men deze voet- en beenbekleding bij verschillende klederdrachten nog bewonderen. Al dit schoeisel werd zelf gemaakt.

Er is weinig bekend van het schoeisel dat de eerste 8 eeuwen gedragen werd. De Fransen en Spanjaarden willen ons doen geloven dat de zgn. espadrilles gedragen werden in die periode. Deze linnen schoen met touwzolen worden heden ten dage in Zuid-Frankrijk en Spanje veel gedragen. In de Middeleeuwen zien wij dat het schoenen dragen een grote luxe werd. Omstreeks 1100 zijn de schoenen gekleurd en gemaakt van verguld leer, zijde en satijn en versierd met edelstenenen. Ca.1300 wordt er gebruik gemaakt bij het maken van schoenen van een leest. In Nederland werd de eerste schoenmakersgilde in 1260 opgericht. De gilden zien er op toe dat het geleverde de toets der kritiek kan doorstaan. Verder regelen zij de gezamenlijke inkoop van het benodigde materiaal en het aannemen van leerjongens.

Rond 1580 werd een schoen gemaakt waar een hak onder geplaatst werd. Deze hoefvormige schoen is te bewonderen in museum Cliny te Parijs. Deze hakken werden onder de schoen geplaatst om een kunstmatige verlenging van de benen te krijgen. Koning Hendrik III van Frankrijk wordt afgebeeld met hoge hakken. In het begin werd deze hak practisch niet gedragen. De hakken ziet men onder de schoenen van 1600 tot 1800 en vanaf 1860 tot heden. In het begin wist men met hakken niet goed raad, soms werd hij onder de bal van de schoen geplaatst.

Het is een hele kunst geweest om op deze schoenen te lopen. Rond 1750 beleven de schoenmakers gouden jaren. De schoen wordt een luxe artikel. Parijs geeft de toon aan. De voet wordt in de schoen gewrongen en men loopt met pijnlijke voeten. In de tweede helft van de 19de eeuw komt 'n omwenteling. Was het voordien zo dat de schoen gemaakt werd over een rechte leest, (er was geen verschil voor de rechter en linker voet). Men bedenkt plotseling dat de mens een rechter en een linker voet heeft en dat schoenen ook sierlijk kunnen zijn zonder al te veel pijn. Omstreeks 1870 doet de kromme leest zijn intrede. Deze doorbraak om te komen tot schoenen voor de linker en rechter voet wordt door de vrouwen niet geaccepteerd.

Het was traditie geworden dat de schoen pijn deed. /gepaard
De met veel ophef/gaande intrede van de kromme leest verdwijnt als zijnde onnodig. Het heeft tot ca 1890 geduurd alvorens hij terug was en het was Hermann von Mayer die de lijn aangaf voor de lengteas. Hij tekende een lijn vertrekkend vanuit het midden van de hiel en zo naar de grote teen toe. Zo ontstond de nu nog bekende meyerse leest.

Door de vele onderzoeken is er op het gebied van de leestenbouw veel veranderd. Schoenen worden nu in verschillende wijdtmaten geleverd. De Nederlandsche schoenindustrie heeft veel aan deze verbeteringen bijgedragen; maar het is ook dezelfde schoenindustrie die, door het ontbreken van research met sluiting bedreigd wordt.

Het is een foute gedachte om te veronderstellen dat de schoen zoals die thans aan het publiek wordt aangeboden het maximum aan pasvorm **blijft**.

J.Engelen.

MARKANTE GEBEURTENISSEN IN DE REGISTERS
VAN DE LANDGRAAFSE BURGERLIJKE STAND

De Sectie Genealogie van ons OCGL heeft geruime tijd geleden besloten de tanden te zetten in een gigantische klus: het 'klapperen' van de Landgraafse Burgerlijke Stand. Geboortes, overlijdens en huwelijken uit de periode 1796 tot 1912, zoals die voorkomen in de betreffende registers van de voormalige gemeenten Nieuwenhagen, Rimburch, Schaesberg en Ubach over Worms zullen binnen afzienbare tijd alfabetisch gerangschikt in boekvorm verschijnen. Met het oog op de omvang van het karwei mogen we echter de omschrijving 'afzienbare tijd' logischerwijs beschouwen als nogal uiterst rekbaar begrip. Het wordt een zaak van lange adem. Maar het stelletje volhardende getrouwen onder leiding van coördinator Harry Heughen zal echter ongetwijfeld erin slagen deze klus tot een aanvaardbaar einde te brengen.

Bij het doornemen van de registers stuiten we op een aantal markante gebeurtenissen, die alleszins de moeite waard lijken om boven de min of meer alledaagse eentonigheid uitgetild te worden.

Drieling

Drielingen worden er niet zo vaak geboren. Het feit op zich is dus al vermeldenswaard genoeg. Maar als iets dergelijks zich afspeelt op de drempel van een eeuwwisseling, dan mogen we best wel spreken van een bijzonder feit.

Welnu, precies op Nieuwjaarsdag van het jaar 1800, 'uitgerekend'(..?) op de eerste dag van de splinternieuwe 19e eeuw *1), aanschouwden de drie kinderen Jean Henri, Marie Gertrude en Marie Anne het levenslicht ten huize van van de 'journalier' (dagloner) Jean Guillaume Schepers en zijn huisvrouw Marie Elisabeth Putmans aan de tegenwoordige Rötcherweg te Nieuwenhagen. Deze redelijk exacte plaatsbepaling is mogelijk dank zij de in 1796 samengestelde bevolkingslijst *2), waarin we dit gezin aantreffen op 'Neuwenhaagender Rotte 43': 'Frans Wilm Schepers, schneider,

en Maria Elisabeth Poetmans'. Ze hadden een kinderrijk gezin, want in 1796 hadden zij reeds zes kinderen. Uit het voorgaande valt tevens op de maken, dat Willem Schepers zijn gezin niet kon onderhouden met zijn kleermakerswerk alleen, maar dat hij daarnaast ook als dagloner aan het werk moest. Allesbehalve een vetpot derhalve.

In onze tijd van geavanceerde medische verzorging kunnen wij ons nog maar moeilijk voorstellen wat de geboorte van een drieling destijds in dit eenvoudige gezin en ook in de nabuurschap teweeg gebracht moet hebben. Natuurlijk, couveuses waren er nog niet. De levenskansen van de kleine mensjes waren al bij voorbaat tot een absoluut minimum gereduceerd.

Het is derhalve bijna 'doodgewoon' te noemen dat Willem Schepers drie dagen later opnieuw ten huize van de agent municipal Jean Joseph Keijbetz verscheen om drie overlijdensaktes te laten opmaken. Achter de droge papieren feiten gaat meestal een treurig stuk keiharde werkelijkheid schuil.

Kindersterfte

Mede door gebrek aan medisch vermogen was de kindersterfte hoog in die dagen. Ondanks de grote gezinnen was het geboorteoverschot gering.

In 1796 telde Nieuwenhagen 869 inwoners. In de jaren 1799-1812 was er een geboorteoverschot van 48..! Gemiddeld vier per jaar. Van de 348 borelingen stierven er liefst 121 voor hun 12e levensjaar. De meesten van hen in de jaren 1809-1811, waarin een op de vijf zuigelingen overleden.

Het valt aan te nemen dat er eind augustus 1809 een vreselijke epidemie uitbrak, waarvan binnen 11 maanden 41 kinderen het slachtoffer werden. Ook de sterfte onder de volwassenen vertoonde in deze tijd een hoge piek. Zo verloor Bartholomeus Kessels in een week zijn vrouw Maria Elisabeth Kreutzer en twee zoontjes van 5 jaar en 11 maanden oud.

Overlijdensaangifte door overledenen...

In het midden van de vorige eeuw was Nieuwenhagen een gemeenteschrijver rijk, die met zijn inschrijvingen meermalen op verwarrende wijze de plank mis placht te slaan.

Op 2 augustus 1846 noteerde hij dat Simoenis Pelzer uit de Dorpstraat als 'man van de overledene' aangifte

deed van het overlijden van Catharina Borghans, 'wedewe van den eersten deklaratant'... Hoe het mogelijk is om bij leven en welzijn de man te zijn van je eigen weduwe, daar zijn we anderhalve eeuw later nog steeds niet uit...! Toch bleef deze constructie niet uniek, want vier maanden later op 'den vijftienden Ditcember' trof Johannes Pieter Savelsberg van 'Bovens Nieuwenhagen' eveneens eenzelfde lot, toen ook diens overleden echtgenote 'Maria Catharina Josepha Pelzer, werklievesche' als zijn 'Witduwe' aangemerkt werd... Waarmee ten overvloede aangetoond, dat nog lang niet alles wat zwart op wit staat ook echt waar hoeft te zijn...

May Quaedflieg,

Sectie Genealogie en Streekgeschiedenis.

* NOTEN

- 1) Gemeentearchief Landgraaf, B.S. Nieuwenhagen, 11 Nivose An VIII.
- 2) OCGL, Sectie Genealogie, 'De Franse Volkstelling van 1796' (1989); welk huis destijds werd aangeduid met 'Neuwenhaagender Rotte 43' is nog niet geheel zeker. Het ligt voor de hand, dat dit het huidige - in 1899 verbouwde - huis Spiertz was (nummer 31). Aangezien het echter niet valt uit te sluiten, dat dit ooit één geheel vormde met het huidige pand Rötischerweg 33 (Quaedflieg-Baur) zou ook het vroeger achter het pand nummer 29 gelegen huisje het domicilie van de familie Schepers hebben kunnen zijn.

V E R T E L .

VERTEL ins get vâ vreugertiehd,
 Ee leëvensverhaal, de keenger.
 Roop alles ins òp oane sjpieht
 Truuk, en besjrief ins diej deenger
 En liëver ze uëver, hiël sjnel
 Lot gidderinne geneten.....VERTEL;

Mariet Henssen.
